คติชนสร้างสรรค์กับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

Creative Folklore Concepts for Developing Cultural Tourism in Tai Dam Ethnic Community of Ban Na Pa Nat, Chiang Khan District, Loei Province

พยุงพร ศรีจันทวงษ์*
Payungporn Srichanthawong
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University
Phayung16@gmail.com
ณภัทร ภัทร์ธราธร**
(Napat Pattarathorn)
สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (มหาชน)
Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization)
mapoonboy@hotmail.com

Received: May 30, 2025
Revised: July 24, 2025
Accepted: July 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอการนำแนวคิดทางคติชนสร้างสรรค์มาใช้พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ภาคสนาม และการสนทนากลุ่ม โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสนทนากลุ่มผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน ๑๐ คน วิเคราะห์และตีความข้อมูลโดยใช้แนวคิดคติชนสร้างสรรค์ และแนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชนวิทยา

---

* ผศ.ดร.พยุงพร ศรีจันทวงษ์ Asst.Prof.Dr.Payungporn Srichanthawong สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย Master of Arts Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

** ดร.ณภัทร ภัทร์ธราธร Dr.Napat Pattarathorn หัวหน้างานบริหารภาคีเครือข่าย สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนมาตั้งแต่ ปี ๒๕๓๙ ชุมชนได้นำแนวคิดคติชนเชิงสร้างสรรค์มาพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ๕ รูปแบบ ดังนี้ (๑) **การผลิตซ้ำเรื่องเล่า** โดยการนำเรื่องเล่าที่เป็นตำนานมาผลิตซ้ำ เพื่อบ่งบอกความเป็นตัวตนของชาวไทดำผ่านเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เรื่องเล่าเจ้าบ้าน เป็นต้น (๒) **การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญา** โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผ้าฝ้าย และเครื่องรางในพิธีกรรม มาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย โดยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวนั้น ได้นำเรื่องเล่ามาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มเพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (๓) **การนำเสนออาหารอัตลักษณ์ชาติพันธุ์** ได้แก่ แจ่วอด จุ๊บผัก เพื่อสื่อสารถึงวิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการปรับตัวต่อธรรมชาติของบรรพบุรุษชาวไทดำ (๔) **นำเสนอการละเล่น และการแสดง** เช่น มะกอนลอดบ่วง การแสดง “แซปาง” และฟ้อนแคน เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว เป็นการสร้างสีสัน และสร้างการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำอีกแนวทางหนึ่ง และ (๕) **การสร้างสรรค์ประเพณี “ตุ้มโฮมพี่น้องไต”** เพื่อหลอมรวมชาติพันธุ์ไทดำ การสร้างเครือข่ายทางสังคมและวัฒนธรรม และ การท่องเที่ยวชุมชน การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาดดังกล่าวนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการนำคติชนเชิงสร้างสรรค์มาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม ซึ่งนำไปสู่การสร้างงาน และรายได้ ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านในชุมชนไทดำในด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมให้ยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ : คติชนสร้างสรรค์; กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ; การพัฒนา; การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

This academic article aims to explore the application of creative folklore concepts in the development of cultural tourism within the Tai Dam ethnic community of Ban Na Pa Nat, Khao Kaeo Sub-district, Chiang Khan District, Loei Province. The data were collected through documentary research, field study, and focus group discussions using structured interviews with ๑๐ key informants, including knowledgeable persons, local scholars, and stakeholders in tourism. The analysis and interpretation of data were guided by the frameworks of creative folklore and the functional roles of folkloristics.

The findings reveal that the Tai Dam community of Ban Na Pa Nat has been managing their cultural tourism since 1996. The community has been applying creative folklore to enhance tourism activities through four key approaches as follows.

(1) Reproduction of Narratives: legends and myths are reinterpreted to present the identity of Tai Dam through history, beliefs, traditions, rituals, and ancestral narratives of the community. (2) Creation of Intellectual Products: Local wisdom, such as cotton weaving and ritual amulets, is creatively transformed into tourism products, including souvenirs, clothing, and accessories. These products were embedded with narratives to create value and add value; so that, the new meanings are enhanced for the tourism products. (3*)* Presentation of Ethnic Cuisine: Distinctive dishes like *Jaeo Ot* and *Jup Pak* are showcased to reflect the Tai Dam ancestors' cultural adaptation to the natural environment and knowledge. ๔) Performance Arts: Traditional games (e.g., *Makon Lod Buang*), Seapang Performance, and Fon Kaen are staged to welcome tourists, fostering cultural immersion and interactive learning. And ๕*) Creating the tradition of "Tum Hom Phi Nong Tai"* to unite the Tai Dam ethnic group and create social, cultural networks and Community Based Touris. The development of the mentioned cultural tourism activities demonstrates how creative folklores generate added value, create employment, increase income, and ultimately improve the quality of life about society, economy and culture for the villagers in Tai Dam community to be sustainable forever.

Keywords: Creative folklore; Tai Dam Ethnic group; Development; Cultural Tourism

บทนำ

ผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมในหลายด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไหลบ่าของผู้คน วัฒนธรรม สินค้า และบริการ เพื่อเชื่อมโยงโลกเป็นหนึ่งเดียว แต่อย่างไรก็ตามผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ก็เกิดกระแสต่อต้านนั่นคือแนวคิดท้องถิ่นนิยม (localism) ที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมในวิถีชีวิต วัฒนธรรมถูกตีค่าเป็นสินค้าเพื่อการขาย และเพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้นข้อมูลคติชน อันได้แก่ นิทาน ตำนาน ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อในท้องถิ่นซึ่งเป็นข้อมูลวัฒนธรรมก็ได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของโลกาภิวัตน์เช่นกัน ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง[๑] ได้กล่าวไว้ว่า "โลกาภิวัตน์กับการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ออก กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดธุรกิจ

[๑] ศิราพร ณ ถลาง, **"คติชนสร้างสรรค์ บทสังเคราะห์และทฤษฎี",** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๒๓.

และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ระดับโลก ที่นำพาผู้คนจากประเทศต่างๆ มาพบกัน ธุรกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมประเพณีเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการปรับประเพณี และวิถีชีวิตของเจ้าของวัฒนธรรมเพื่อรับนักท่องเที่ยว การพัฒนาผลิตภัณฑ์และของที่ระลึกเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว อันทำให้เกิดปรากฏการณ์ "การขายวัฒนธรรม" โลกาภิวัตน์ และการท่องเที่ยว จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดพลวัตทางวัฒนธรรม และทางคติชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน

คำว่า "คติชนวิทยา" หรือ "คติชาวบ้าน" นั้น หมายถึงการศึกษาเรื่องราวความเป็นไปของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมเราใช้คำว่า "คติชาวบ้านก็คือวัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศชาติที่สืบต่อเป็นประเพณีมาแต่ปรัมปรา[๒] ศาสตร์ทางคติชนวิทยาได้มีความสำคัญสรุปได้ ๓ ประการคือ ประการแรก คติชนวิทยามุ่งศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง รวมทั้งเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ทั้งที่ปรากฏในสังคมชนบทและสังคมเมืองอันมีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ประการต่อมา คือ คติชนวิทยาเป็นกุญแจที่จะนำไปสู่ความเข้าใจวัฒนธรรมทั้งระบบของแต่ละกลุ่มชนได้ เรื่องราวทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนนั้น ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับลักษณะสภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การจัดองค์กรทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ระบบครอบครัว และเครือญาติ ความเชื่อและศาสนา ฯลฯ เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นผลผลิตทางความคิดในชุมชนและสังคมของมนุษย์ทั้งสิ้น การทำความเข้าใจเรื่องราวดังกล่าวมิใช่แต่จะต้องศึกษาข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่ข้อมูลทางคติชนในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมนั้นเป็นตัวแปรสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะนำเราไปสู่ความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น และประการสุดท้ายคือ คติชนวิทยาช่วยสืบทอดเผยแพร่ และอนุรักษ์ข้อมูลทางวัฒนธรรม รวมทั้งยังช่วยกระตุ้นให้สนใจการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของข้อมูลคติชนในฐานะที่เป็นเครื่องสะท้อนระบบความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้คนในสังคม[๓]

ด้วยความสำคัญและความเปลี่ยนแปลงของข้อมูลคติชนวิทยาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้ข้อมูลคติชนซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่งได้ถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมภายใต้บริบทการท่องเที่ยวและทุนนิยม หรือที่เรียกว่า "คติชนสร้างสรรค์ (Creative Folklore)" ซึ่งคำนี้ในสังคมไทยร่วมสมัยถือเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและบริบทข้ามพรมแดน

---

[๒] ภิญโญ เวชโช, **"คติชนวิทยา",** (ยะลา : ศูนย์ส่งเสริมการทำผลงานทางวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๖๑), หน้า ๒.

[๓] ปฐม หงษ์สุวรรณ, **"คติชนวิทยา",** (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๓-๑๕.

ปรากฏการณ์ "คติชนสร้างสรรค์" ในลักษณะใหม่ ๆ นี้ เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นไทยที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิธีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสานสร้างใหม่หรือความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณี (คติชนเชิงขนบหรือคติชนเชิงจารีต) มีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน[๔] เมื่อข้อมูลคติชนได้ถูกนำมาใช้ในบริบทของการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ย่อมส่งผลให้พื้นที่ในจังหวัดเลยมีการนำข้อมูลคติชนมาปรับใช้เพื่อการท่องเที่ยวในลักษณะ "คติชนสร้างสรรค์"

จังหวัดเลย เป็นส่วนหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี เพราะมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน ศิลปวัฒนธรรม เกษตรและหัตถกรรม ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศให้มาเที่ยวชม และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับจังหวัดใกล้เคียงได้ ตลอดจนได้มีการพัฒนาให้จังหวัดเลยก้าวสู่การเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง หรือที่กล่าวกันว่า "ประตูสู่อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง"[๕] และในขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยสอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้นประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สำคัญจึงได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างเช่นประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ประเพณีผีขนน้ำ บ้านนาซ่าว อำเภอเชียงคาน เป็นต้น เมื่อประเพณีท้องถิ่นจังหวัดเลยได้พัฒนาไปสู่การท่องเที่ยว แน่นอนว่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ ตำนานท้องถิ่น ชาติพันธุ์ ได้ถูกนำมาประกอบสร้างหรือหยิบยกขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นเพื่อรับใช้การท่องเที่ยวเฉกเช่นเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งได้นำแนวคิดคติชนสร้างสรรค์มาปรับใช้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำได้อพยพมาจากเมืองเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาอยู่ที่หมู่บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ถือเป็นเพียงหมู่บ้านเดียวที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในภาคอีสาน แม้กาลเวลาจะเปลี่ยนผ่านแต่ยังคงรักษา อัตลักษณ์อันโดดเด่น ได้แก่ ภาษาไทดำ ความเชื่อ ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เช่น การทอผ้า การละเล่น อาหารการกิน เป็นต้น นอกจากนั้น ชาวไทดำได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำขึ้นเพื่ออนุรักษ์สืบสานวิถีวัฒนธรรมไทดำ และได้เปิดหมู่บ้านเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ อนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำและการท่องเที่ยว ตั้งแต่ปี ๒๕๓๙ ถือได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้เปิดหมู่บ้านสู่การท่องเที่ยวแก่บุคคลภายนอก

---

[๔] ศิราพร ณ ถลาง, **"คติชนสร้างสรรค์" บทสังเคราะห์และทฤษฎี,** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๑.

[๕] ภัทธิรา ผลงาม, "การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไทดำในจังหวัดเลย",. **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,** ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๐๑๖): ๘๔-๙๓.

อย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นมา[๖] โดยมีการจัดการท่องเที่ยวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ กิจกรรมสาธิตทางวัฒนธรรม มีการสร้างสรรค์งานตุ้มโฮมพี่น้องไทดำขึ้นเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับไทดำในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในประเทศไทย และต่างประเทศ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่มีชื่อเสียงและโดดเด่น ทำให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบพิพิธภัณฑ์และศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมไทดำโดยเอกชนหลายแห่งในหมู่บ้าน

จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำนั้นจะเห็นว่า ได้มีการนำแนวคิดคติชนเชิงสร้างสรรค์มาปรับใช้เพื่อการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๑. การผลิตซ้ำเรื่องเล่า

ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดนั้น หนึ่งในขั้นตอนการต้อนรับนักท่องเที่ยว คือ กิจกรรมการต้อนรับแขกที่ศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำ ประธานศูนย์วัฒนธรรมฯ จะกล่าวต้อนรับพร้อมเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ โดยเริ่มจากการเข้ามาอยู่ในพื้นที่บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน เมื่อร้อยกว่าปีที่แล้ว ความหมายของชื่อหมู่บ้านที่มีความพันธ์กับพืชในท้องถิ่น ความเชื่อที่สำคัญ เช่น ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าบ้าน เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ภูแก้ว เป็นต้น การเล่าเรื่องประเพณีสำคัญ เช่น ประเพณีป๊าดตง ประเพณีการแต่งงาน หรือแม้แต่ประเพณีการทำศพ พิธีเสนเฮือน และแซปาง เป็นต้น ล้วนแต่แสดงถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และโลกทัศน์ทางสังคมวัฒนธรรมชาวไทดำที่มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณ

ถ้าหากนักท่องเที่ยวมีความสนใจที่จะสำรวจหมู่บ้าน เส้นทางท่องเที่ยวจะเริ่มจากการไหว้ศาลเจ้าบ้านพร้อมกับการเล่าตำนานเจ้าบ้าน ๔ องค์ ได้แก่ เจ้าไทดำ เจ้าอนุเวียงจันทน์ เจ้าภูแก้ว และเจ้าภูหวด ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเจ้าบ้าน เป็นต้นว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าบ้านในการปกปักรักษาชุมชน พิธีกรรมเลี้ยงเข้าก่อนฤดูกาลเก็บเกี่ยว พิธีเลี้ยงออกหลังเก็บเกี่ยวแล้ว เรื่องเล่าดังกล่าวล้วนเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการเกษตร และการปรับตัวของบรรพบุรุษต่อการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวต่อธรรมชาติรอบ ๆ หมู่บ้าน นอกจากนั้น ยังได้เล่าเรื่องการแต่งกายของชาวไทดำทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยนำตำนานของกระดุมผีเสื้อและเม็ดผักบุ้งที่ติดบนเสื้อของชาย (ผักบุ้ง) และหญิง (ผีเสื้อ) โดยตำนานได้เล่าว่า มี*หนุ่มสาวคู่หนึ่งรักกันมาก แต่ไม่ได้แต่งงานกันและต้องจากกันไป ฝ่ายผู้ชายก็เลยขอว่าเวลาที่ตายแล้ว ชาติหน้าเกิดมาใหม่ ขอเกิดมาเป็นอะไรก็ได้ที่ได้อยู่ใกล้ตัวคนที่เขารัก แล้วก็ได้เกิดมาเป็นผีเสื้อ ติดอยู่ในหน้าอกผู้หญิง”* (สมจา บุตรโยจันโท)[๗] และยังมีเรื่องของการเกล้ามวยผมเพื่อแสดงสถานภาพของตนเองในชุมชน เป็นต้น

---

[๖] สัมภาษณ์, กร ไพศูนย์, ปราชญ์ท้องถิ่น, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๕.

[๗] สัมภาษณ์, สมจา บุตรโยจันโท, ปราชญ์ท้องถิ่น, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

การนำเรื่องเล่าที่เป็นตำนาน นิทาน และเรื่องเล่าอื่น ๆ มาผลิตซ้ำดังกล่าวในกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยวนั้น เพื่อบ่งบอกความเป็นตัวตนของชาวไทดำว่ากลุ่มของตนนั้นมีรากเหง้าความเป็นมาและวิถีวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีอย่างไร เป็นการนำเสนออัตลักษณ์ของตนเองต่อนักท่องเที่ยว เพราะเชื่อว่านักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้านนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ดังนั้น เรื่องเล่าดังกล่าวถูกผลิตซ้ำเพื่อรับใช้การท่องเที่ยวตามแนวคิดคติชนสร้างสรรค์ดังคำกล่าวที่ว่า "คติชนสร้างสรรค์" มีความหมายว่า คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ "ต่อยอด" คติชน การตีความใหม่และสร้างความหมายใหม่ หรือการนำคติชนที่มีคุณค่าอยู่แล้วไปใช้เพื่อ"สร้างมูลค่าเพิ่ม" หรือ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์[๘]

๒. การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญา

นับตั้งแต่ชุมชนชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดได้สร้างศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำตั้งแต่ปี ๒๕๓๙ เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำและการท่องเที่ยว ดำเนินงานโดยคณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมไทดำ เมื่อเปิดศูนย์และชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวแล้ว ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นนักวิจัยเข้ามาส่งเสริมและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนได้สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยวโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผ้าฝ้าย สมุนไพร และเครื่องรางในพิธีกรรม มาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย โดยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวนั้น ได้นำเรื่องเล่ามาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ และโดดเด่น อาทิเช่น

๒.๑ ตุ้มนกตุ้มหนู และหัวใจไทดำ

ตุมนกตุ้มหนู ถือเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชาวไทดำ ซึ่งมักจะแขวนไว้ทุกหลังคาเรือน เพื่อเป็นสิริมงคล นำโชคลาภ ความร่ำรวยมาสู่ครอบครัว ก่อนจะมาเป็นของที่ระลึกของชาวไทดำนั้น ตุ้มนกตุ้มหนูจะทำขึ้นเพื่อประดับต้นปาง ในพิธีกรรมเลี้ยงปาง หรือพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยหมอมด (บางทีก็เรียกหมอมดหมอมนต์) เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ในอดีตชาวไทดำมีความเชื่อว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเกิดขึ้น เพราะผีเป็นผู้กระทำ หมอมดก็จะเป็นผู้ขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย ดังนั้น ๓-๔ ปี หมอมดก็จะทำพิธีเลี้ยงผีและมีการละเล่นที่เรียกว่า "แซปาง" เพื่อให้ผีได้รับความพึงพอใจ ก็จะไม่ทำให้ชาวไทดำเจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้น ตุ้มนกตุ้มหนูจึงเป็นเครื่องรางของขลัง และมักนิยมมาประดับบ้านหลังเสร็จพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลของครอบครัว ซึ่งในปัจจุบันนี้พิธีกรรมเลี้ยงปางไม่มีในชุมชนแล้วเนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดหมอมด แต่เมื่อชุมชน

---

[๘] ศิราพร ณ ถลาง, **"คติชนสร้างสรรค์" บทสังเคราะห์และทฤษฎี,** (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙) : หน้า ๑๘-๑๙.

ได้จัดการท่องเที่ยว จึงได้นำสัญลักษณ์ หรือสิ่งที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวไทดำมาสร้างความหมายใหม่ โดยไม่ได้ประดิษฐ์เพื่อประกอบพิธีกรรม แต่ประดิษฐ์เพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นเครื่องหมายของความโชคดี ความเป็นสิริมงคล และเป็นสัญลักษณ์ของชาวไทดำ โดยสรุปการสร้างความหมายใหม่จากผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวตุ้มนกตุ้มหนู มีที่มาจากฐานความเชื่อเดิมในพิธีกรรมเลี้ยงปาง โดยเชื่อว่าตุ้มนกตุ้มหนูเป็นเครื่องรางของขลังในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ซึ่งประกอบพิธีกรรมโดยหมอมด หมอมดจึงเป็นบุคคลที่ชุมชนให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง ดังนั้นอุปกรณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์จึงมีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย

"หัวใจไทดำ" นอกจากจะสร้างตุมนกตุ้มหนูแล้วนั้น ชาวไทดำได้สร้าง ซึ่งเป็นของที่ระลึกสำหรับกลัดเสื้อหรือประดับที่หน้าอก โดยจำลองจากตุงสี่เหลี่ยมซึ่งทำจากด้ายสีต่าง ๆ แล้วนำมามัดติดกันสามแผ่น ก็จะกลายไปรูปคล้ายหัวใจ ชาวไทดำได้ประกอบสร้างเรื่องเล่าว่าเป็นหัวใจของชาวไทดำ ซึ่งปกติหัวใจจะมีสี่ห้อง ส่วนห้องที่สี่นั้นขอให้นักท่องเที่ยวได้เติมเต็มให้ครบ หากนักท่องเที่ยวได้รับไปแล้วจะทำให้มีโชคลาภ ซึ่งในการท่องเที่ยวนั้น ชาวไทดำได้จัดการสาธิตการทำผลิตภัณฑ์ดังกล่าวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ และทดลองทำด้วยตนเอง สามารถนำไปเป็นของที่ระลึก เมื่อนักท่องเที่ยวได้รู้ถึงเรื่องเล่าและได้ทำผลิตภัณฑ์ด้วยตนเองแล้ว ก็จะเกิดความประทับใจ ภูมิใจ และ เห็นคุณค่าและความหมายของผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์อย่างหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยว

๒.๒ ผ้าซิ่นนางหาญ

ผ้าซิ่นนางหาญ เป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์จากผ้าทอ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่โดดเด่นของชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด นอกเหนือจากผ้าซิ่นลายแตงโม ผ้าซิ่นหมี่ อันเป็นอัตลักษณ์ของชาวไทดำแล้ว ยังมีผ้าซิ่นนางหาญ ซึ่งมีชื่อเสียงและมีการผลิตที่บ้านนาป่าหนาดเป็นแห่งแรก ความพิเศษของผ้าซิ่นชนิดนี้คือการนำคติชนเชิงสร้างสรรค์มาใช้เพื่อสร้างมูลค่าและคุณค่าให้แก่ผ้าซิ่น ด้วยกลวิธีการทอแบบสองเทคนิค การใช้สีและมีการใช้ลวดลายที่มีความหมายสื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิต โลกทัศน์ของชาวไทดำ เช่น ชาวไทดำมีความเชื่อและความผูกพันเกี่ยวกับพญานาคภูแก้ว ดังนั้น เมื่อสร้างสรรค์ "ลายนาคเกาะกัน" กล่าวคือมีลักษณะเป็นนาคสองแม่ลูกโดยตัวแม่พาลูกออกมาเล่นน้ำให้ลูกเกาะบนหลัง ทำให้มนุษย์มีน้ำในการประกอบการเกษตรตลอดปี มีพืชผลอุดมสมบูรณ์ ในขณะที่ "ลายนาคเกี้ยวกัน" หมายถึง พญานาคสองตัวลงมาเล่นน้ำที่เมืองมนุษย์ทำให้มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์[๙] ส่วนการใช้สีนั้น มีการใช้สีดำ หมายถึงความอดทน สีแดงหมายถึงความกล้าหาญ สีขาวหมายถึงความบริสุทธิ์ สีเขียวหมายถึงความร่มเย็นและสีส้ม หมายถึงความเจริญรุ่งเรือง

---

[๙] อิสริยาภรณ์ ชัยกุหลาบ และไทยโรจน์ พวงมณี, "การวิเคราะห์ผ้าซิ่นลายนางหาญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย", ใน **รายงานสืบเนื่องการประชุมทางวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ ๕๖,** (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๑), หน้า ๘๒๙.

นอกจากสื่อความหมายผ่านลวดลายและสีแล้ว ยังมีการนำเรื่องเล่าเพื่ออธิบายความหมายของซื่อผ้าซิ่น "นางหาญ" โดยเรื่องเล่าได้กล่าวว่า มีหญิงไทดำ ๓ พี่น้องตั้งใจที่จะทอผ้าซิ่นขึ้นมาผืนหนึ่งเพื่อให้แปลกว่าลายเดิมที่ใช้อยู่มาก เช่น ลายแตงโม โดยหญิงคนแรกเป็นผู้คิดค้นการมัดลายและทำการทอ แต่ทอยังไม่ทันแล้วเสร็จก็ได้เสียชีวิตลงอย่างไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาหญิงคนที่สองจึงได้คิดค้นลายยกขิดและทอต่อ ในระหว่างทอก็เสียชีวิตโดยไม่ทราบสาเหตุตามกันไปเป็นคนที่สอง หญิงคนที่สามจะทอต่อ แต่ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน (เจ้าจ้ำ) ได้สั่งห้ามไม่ให้ทอเพราะกลัวจะเสียชีวิตเหมือนหญิงสองคนที่ผ่านมา แต่ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวที่จะสานต่องานฝีมือนางจึงไม่ฟังคำห้ามของผู้เฒ่า แต่ด้วยความฉลาดและความกตัญญูของนาง ก่อนลงมือทอนางจึงได้เข้าไปในกะล้อห่อง (ห้องวิญญาณบรรพบุรุษ) เพื่อบอกกล่าวผีบ้านผีเรือนว่า หากตนทอซิ่นผืนนี้สำเร็จ เมื่อมีการเสนเรือน จะนำผ้าซิ่นผืนแรกที่ตนทอสำเร็จใส่สำรับให้เป็นของเซ่นไหว้ แล้วจึงลงมือทอผ้าลายนี้ทำให้หญิงคนที่สามทอผ้าซิ่นผืนดังกล่าวได้สำเร็จ นับตั้งแต่นั้นมาชาวไทดำจึงต้องใช้ซิ่นนางหาญในการประกอบพิธีเสนเรือนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งคำว่า "นางหาญ" ที่ชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด เรียกกันนั้น หมายถึงความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยวของหญิงในตำนานคนที่สาม ที่กล้าทอผ้าซิ่นผืนดังกล่าวได้จนสำเร็จนั่นเอง[๑๐]

ผ้าซิ่นนางหาญ เป็นผ้าที่มีประวัติเรื่องเล่าถึงความยากลำบากในการทอ ยังมีความเชื่อว่าเป็นผ้าที่ใช้ในกลุ่มสตรีชั้นสูง ดังคำกล่าวที่ว่า "ผ้านางหาญเป็นผ้าถุงของภรรยาเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่งทอขึ้น" เพื่อใส่ให้แตกต่างจากผ้าถุงไทดำทั่วไป เป็นเครื่องแต่งกายของชนชั้นเจ้านายฝ่ายหญิง บุคคลทั่วไปไม่สามารถนำมาสวมใส่ได้ จะไม่นำมานุ่ง เพราะทอถวายเจ้าชนชั้นสูง เช่น ราชินี และเชื้อพระวงศ์เท่านั้น[๑๑] และยังพบว่าในการประกอบพิธีเสนทุกครั้ง หมอเสนจะนำผ้าซิ่นนางหาญมาใส่พาน เรียกว่าป๊านซิ่น เมื่อถึงคราวจะใช้ซิ่นนางหาญปราบมารร้ายทั้งหลาย ก็จะใช้คำบอกกล่าว (ความต๊ามป๊านซิ่น) ดังนี้ "แม่นางหาญแกว่งควยปื๊อซิ่น แก่นแตดปิ้นไปก่อนอ่อนต๊างเน้อ"[๑๒]

จะเห็นว่าซิ่นนางหาญ เป็นผ้าซิ่นที่มีความหมาย มีเรื่องเล่าตำนาน มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความยากลำบากในการทอที่แฝงไว้ด้วยความประณีต และเป็นผ้าซิ่นที่มีคุณค่าต่อผู้สวมใส่ ในช่วงแรกของการทอและจำหน่าย ซึ่งไม่เป็นที่รู้จักมากนัก ราคาขายเพียงหลักร้อย มาในยุคปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับว่าความเป็นหนึ่งเดียวและของแหล่งทอ ความมีชื่อเสียง และความหมาย คุณค่าของผ้าทอ ด้วยคติชนสร้างสรรค์ ได้สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผ้าซิ่นนางหาญในราคาหลักพันจนถึงหลักหมื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย

---

[๑๐] สัมภาษณ์, สำลาน กรมทอง, ปราชญ์ท้องถิ่น, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗.

[๑๑] สัมภาษณ์, สำลาน กรมทอง, ปราชญ์ท้องถิ่น, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗.

[๑๒] เพชรตะบอง ไพศูนย์, "การปรับตัวทางวัฒนธรรมของไทดาในกระแสการเปลี่ยนแปลง : กรณีศึกษาเปรียบเทียบไทดำในประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว", **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓).

ของอภิลักษณ์ เกษมผลกูล[๑๓] ที่พบว่า เรื่องเล่าพื้นบ้านมีบทบาทที่น่าสนใจในการเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวท้องถิ่นท่ามกลางปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทย ทั้งในฐานะส่วนหนึ่งของการจำลองและสร้าง "อดีต" เพื่อการท่องเที่ยว ฐานะเครื่องมือเพิ่มมูลค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยว และฐานะการสร้างภาพลักษณ์ความเป็น "คนไทย รุ่นใหม่" (modern Thai) แก่ผู้บริโภค ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างสำคัญในการใช้คติชนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวท้องถิ่นตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์

๓) การนำเสนออาหารอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

อัตลักษณ์อีกด้านหนึ่งของชาติพันธุ์ไทดำที่มีความโดดเด่นคืออัตลักษณ์ด้านอาหาร ถือเป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวของชาวไทดำต่อสภาพแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติในรอบชุมชนซึ่งเป็นไร่นา ป่าเขา หนองน้ำ อันอุดมไปด้วยผักพื้นบ้าน เช่น หน่อไม้ ผักกูด ผักหนาม ผักบุ้ง ผักแว่น บอน บัวบก ผำ เทา เป็นต้น ดังนั้น วัฒนธรรมการรับประทานอาหารในครัวเรือนของชาวไทดำมักจะประกอบไปด้วยผัก น้ำพริก ชาวไทดำไม่นิยมรับประทานเนื้อสัตว์ใหญ่ อาหารส่วนใหญ่ไม่มีรสเปรี้ยว รสชาติเค็ม ๆ เผ็ด ๆ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของประภาศรี เติมสายทอง และคณะ[๑๔] และมณีรัตน์ สุตันตั้งใจ[๑๕] ซึ่งได้ศึกษาพืชพื้นถิ่นและผักพื้นบ้านตามผักสวนครัวหลังบ้าน ผักหัวไร่ปลายนา ผักห้วยหนองคลองบึง ในหมู่บ้านไทดำ บ้านนาป่าหนาด สามารถนำมาพัฒนาเป็นสำรับอาหารได้หลากหลาย มีกลวิธีสำคัญในการปรุง ได้แก่ แกง จุ๊บ ป่าม แจ่ว ลาบ เป็นต้น ซึ่งเป็นกลวิธีการประกอบอาหารเพื่อสุขภาพก็จะเน้นผักพืชต่าง ๆ สำคัญที่สุดในแต่ละมื้อและขาดไม่ได้ เหมือนสุภาษิตของชาวไทดำว่า "บ่อกินผักบ่อมีเยื่อต๊อง บ่เอาปี่น้อง บ่เป็นเฮือนเป็นจาน" หมายถึงว่า "ไม่มีผักเหมือนกับไม่มีอาหารอยู่ในท้อง ไม่เอาพี่น้องหรือถ้าเอาชนชาติอื่นคนไทดำจะไม่มีที่อยู่"[๑๖] การกินอาหารที่เน้นผักเป็นหลักนั้น นอกจากแสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพของชาวไทดำแล้ว ยังมีสาเหตุมาจากการดำเนินชีวิตที่ยากลำบากของชนกลุ่มน้อยที่ต้องจากบ้านเมืองของตัวเองมาอยู่ในสังคมอื่น และต้องพบปะกับความอดอยาก ทำมาหากินตามธรรมชาติอย่างทุกข์ลำบาก คุณยายอ้วน คำบุ กล่าวว่า "เมื่อก่อนไม่ได้ซื้ออาหารกิน หาได้ปลาก็กินปลา หาได้ผักก็กินผัก อยากกินผักก็ต้องปลูกเอาเอง เวลาผักออกพ่อแม่ก็เก็บไปลวก ไปต้ม ไปนึ่งหรือจุ๊บกิน คนไทดำชอบกิน

---

[๑๓] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล, "เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ และการท่องเที่ยวท้องถิ่นในภาคกลาง: มิติความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์โหยหาอดีตกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์", **วารสารอักษรศาสตร์,** ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๒ (๒๕๕๖): ๑๐๓-๑๓๒.

[๑๔] ประภาศรี เติมสายทอง, "การพัฒนาตำรับและสำรับอาหารภูมิปัญญาอาหารพื้นเมืองไทดำจากพืชพื้นถิ่นและผักพื้นบ้านบ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย", (เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๑).

[๑๕] มณีรัตน์ สุตันตั้งใจ, "การจัดการระบบนิเวศพืชพื้นถิ่นและผักพื้นบ้านเพื่อใช้ในการประกอบอาหารไทดำอย่างยั่งยืน บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย", (เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๑)

[๑๖] สัมภาษณ์, สุเมฆ ซ้อนเปียยุง, ปราชญ์ท้องถิ่น, ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

จุ๊บผัก เนื้อหมู ไม่ค่อยมีกิน แต่ถ้าเวลามีการมีงาน คนอื่นฆ่าหมูทำพิธี แล้วเขามาชวนเรา เราไปช่วยเขา จึงจะได้กิน”[๑๗]

เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวให้ได้ลิ้มรสวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ชุมชนได้นำเสนอเมนูอาหารตามฤดูกาลสำคัญ ๆ ได้แก่ แจ่วอด จุ๊บผัก ลาบมะเขือ แกงหน่อปึ้ง (แกงหน่อไม้) เป็นต้น ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอความพิเศษและลักษณะเฉพาะของอาหาร แจ่วอด และจุ๊บผัก กล่าวคือ

แจ่วอด ถือเป็นอาหารวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความอดทน ความยากลำบากของผู้ปรุง กว่าจะได้รับประทานอาหารชนิดนี้จะต้องนำก้านบอนแก่ตามห้วย หนอง มาบ่ม ตากแดด แล้วก็หมัก นึ่ง ค่อยนำมาตำใส่พริก ข่า ตะไคร้ เครื่องปรุงรส น้ำปลา เกลือ แล้วค่อยตักรับประทาน โดยใช้เวลาตามกระบวนการดังกล่าวประมาณ ๑ สัปดาห์ ถือเป็นอาหารภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในการปรับตัวกับธรรมชาติที่สอดคล้องกับการเลือกทำเลที่อยู่อาศัยที่มีความอุดมสมบูรณ์ ถือว่าแจ่วอด เป็นอาหารที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ชาวไทดำได้อย่างดี

จุ๊บผัก ก็ถือเป็นภูมิปัญญาในการประกอบอาหารที่นำวัตถุดิบในท้องถิ่น ประกอบกับอุปนิสัยของชาวไทดำที่ชอบรับประทานผัก โดยนำผักหลากหลายชนิดตามฤดูกาล เช่น ผักกาด ผักชี มะเขือ เห็ด ผักกูด ผักหนาม ตามฤดูกาล นำผักเหล่านี้ไปลวก หรือนึ่ง แล้วนำข่า พริก กระเทียม ผสมกับเครื่องปรุง น้ำปลาเกลือ ลงในครกตำให้ละเอียด และให้เข้ากันดี แล้วตักใส่ถ้วย หลังจากนั้นใส่ผักที่นึ่งสุกแล้ว เทน้ำต้มปลาร้าลงแล้ว จุ๊บหรือยำให้เข้ากันกับเครื่องปรุง เสร็จแล้วตักใส่จานรับประทานกับข้าวเหนียว ถือได้ว่าแจ่วอดและจุ๊บผัก เป็นยอดอาหารอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทดำที่ได้นำเสนอต่อนักท่องเที่ยว และนำมาสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมเชิงสาธิตอาหารพื้นถิ่นให้แก่นักท่องเที่ยวได้รับประทานอีกด้วย

๔) นำเสนอการละเล่น และการแสดง

การละเล่น “มะกอนลอดห่วง” และการแสดง “แซปาง” ถือเป็นข้อมูลคติชนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งชาวไทดำมักนำเสนอต่อนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างความประทับใจในการต้อนรับ ส่วนการละเล่นมักนำมาเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรม ความเชื่อ และมีส่วนร่วมอย่างสนุกสนาน ซึ่งในอดีตชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด มีความเชื่อในเรื่องการเสี่ยงทาย โดยเฉพาะหนุ่มสาวเมื่อรักกัน ก็จะทำการเสี่ยงทายว่าเป็นเนื้อคู่กันหรือไม่ โดยนำลูกมะกอนมาโยนลอดห่วง ๓ ห่วง ซึ่งได้แขวนไว้บนปลายเสาไม้ ก่อนโยนก็จะอธิษฐานก่อนว่าเป็นเนื้อคู่กันหรือไม่ ถือเป็นความเชื่อในเรื่องการเสี่ยงทาย การละเล่นดังกล่าวนี้ ชาวไทดำได้นำมาให้นักท่องเที่ยวได้เล่นเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำ ซึ่งไม่ได้จำกัดในเรื่องการอธิษฐานในเรื่องการเลือกคู่เท่านั้น แต่ก็ประยุกต์ไปสู่การอธิษฐานอื่น ๆ ด้วย เช่น การสอบ โชคลาภ และเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานนักท่องเที่ยว

---

[๑๗] สัมภาษณ์, อวน คำบุ, ปราชญ์ท้องถิ่น, สัมภาษณ์, ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

การแสดง "แซปาง" เป็นการละเล่นของชาวไทดำในพิธีกรรมที่แสดงความเคารพต่อหมอมดประจำหมู่บ้าน จะจัดงานในเดือนหก หมอมดหมอมนต์ เป็นผู้นำในพิธีกรรม จะสวมเสื้อฮี สวมซิ่นสีดำ มีผ้าโพกหัว ถือดาบ จะขับร้องร่ายมนต์เป็นทำนองเพื่อเชิญผีสางเทวดามารับเครื่องเซ่นที่ต้นปาง โดยหมอมดกับผู้เข้าร่วมพิธีจะร่ายรำไปรอบ ๆ ต้นปางตามจังหวะของบั้งบู้[๑๘] ซึ่งในปัจจุบันนี้ ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดไม่ได้สืบทอดต่อ เพียงแต่นำการละเล่นในพิธีกรรมซึ่งประกอบด้วยการฟ้อนประกอบดนตรีสำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยว การละเล่นแซปางซึ่งตัดตอนมาจากพิธีกรรมนั้นประกอบด้วยดนตรีซึ่งทำจากไม้ไผ่ เรียกว่าบั้งบู้หรือกระบอกไม้ไผ่กระแทกพื้นเป็นจังหวะอย่างพร้อมเพรียง แล้วยังมีการเคาะเครื่องดนตรี ที่หาจากข้าวของในชีวิตประจำวัน ทั้งถาด โอ่งน้ำ เกาะไม้ไผ่ กลายเป็นเพลงประกอบ "การละเล่นแซปาง" และจะมีผู้แสดงเป็นชายหญิงสวมชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำร่ายรำไปรอบ ๆ ต้นปางอย่างพร้อมเพรียง

นอกจากการแสดงแซปางแล้ว ยังมีการละเล่นอิ่นกอนฟ้อนแคน ซึ่งเป็นประเพณีโบราณเพื่อการพบปะของหนุ่มสาวสู่การแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ไทดำเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว เป็นการสร้างสีสัน และสร้างการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำอีกแนวทางหนึ่ง

๕) การสร้างสรรค์ประเพณี "ตุ้มโฮมพี่น้องไต"

หลังจากที่ชาวไทดำได้เปิดศูนย์วัฒนธรรมคนไทดำในปี ๒๕๓๙ เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำและการท่องเที่ยวแล้ว ในปี ๒๕๔๐ ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดได้สร้างสรรค์ประเพณี "ตุ้มโฮมพี่น้องไต" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชสมัยล้นเกล้ารัชกาลที่ ๕ ตรงกับวันจักรีและวันรำลึกพระมหากษัตราธิราชในราชวงศ์จักรี และเพื่อให้พี่น้องไทดำบ้านนาป่าหนาด และพี่น้องในพื้นที่อื่น ๆ เช่น ไทดำจากจังหวัดเพชรบุรี ไทดำจากบ้านน้ำกุ่ม สปป.ลาว และเวียดนาม มาร่วมพบปะสังสรรค์กันเพื่อถามข่าวสารข้อมูล และแลกเปลี่ยนเติมเต็มข้อมูลด้านวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน โดยกำหนดจัดในวันที่ ๖ เมษายนของทุกปี ในงานประเพณีมีกิจกรรมบายศรีสู่ขวัญ กิจกรรมการแสดงต่าง ๆ เช่น การจัดให้มีขบวนแห่ การฟ้อน การจัดนิทรรศการและการจำหน่ายสินค้า การสาธิตทางวัฒนธรรม ตลอดจนการพูด และการแต่งกายชุดไทดำ[๑๙] จะเห็นว่างานตุ้มโฮมไทดำเป็นประเพณีสร้างสรรค์ หรือประเพณีประดิษฐ์เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำ และในขณะเดียวกันจัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนด้วย ดังนั้นในงานประเพณีดังกล่าวนี้ ได้นำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทดำสู่การกลายเป็นสินค้าเพื่อนำเสนอต่อนักท่องเที่ยว ดังคำกล่าวที่ว่ากระแสหนึ่งที่เกิดตามมาจากความต้องการของเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวคือ การแปลงวัฒนธรรมให้ เป็นสินค้า (Commoditization

---

[๑๘] สุรดิษ ภาคสุชล, "ดนตรีในพิธีกรรมแซปางของชาวไทดำ", **วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัย และพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์),** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ พิเศษที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๓) : ๒๒๐.

[๑๙] สัมภาษณ์, เพชรตะบอง ไพศูนย์, ปราชญ์ท้องถิ่น ๓ กันยายน ๒๕๖๗.

of Culture) ซึ่งหมายถึง ปรากฏการณ์ที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ถูกแปร ให้เป็นสินค้า ทั้งในรูปของวัตถุ เช่น สถานที่ท่องเที่ยว ของที่ระลึก หรือรูปแบบเหตุการณ์ เช่น เทศกาล ประเพณีหรือการแสดง เป็นต้น (Prathom) ดังนั้นประเพณีตุ้มโฮมพี่น้องไตซึ่งเป็นอัตลักษณ์หนึ่งในวัฒนธรรมของชาวไทดำจึงได้ถูกนำเสนอเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวตามกระแสโลกาภิวัตน์

สรุป

กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการไหลบ่าของผู้คน วัฒนธรรม สินค้า และการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็เกิดกระแสท้องถิ่นนิยม ส่งผลให้ไทดำบ้านนาป่าหนาดเกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ของตนเพื่อให้ดำรงอยู่ชั่วลูกหลานท่ามกลางกระแสดังกล่าว และในสภาวะของกระแสการท่องเที่ยวทำให้ชาวไทดำบ้านนาป่าหนาด ได้ผลิตซ้ำและนำเสนออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น โดยการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวจากฐานรากวัฒนธรรมทางชาติพันธุ์ การนำแนวคิดคติชนเชิงสร้างสรรค์มาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม ซึ่งนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีลักษณะของการสร้างสรรค์ ๕ ประการคือ

๑) การผลิตซ้ำเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ โดยการนำเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นตำนาน นิทาน มาผลิตซ้ำเพื่อบ่งบอกความเป็นตัวตนของชาวไทดำผ่านเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม เรื่องเล่าเจ้าบ้าน เป็นต้น

๒) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ทางภูมิปัญญา โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผ้าฝ้าย สมุนไพรและเครื่องรางในพิธีกรรม มาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย โดยการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวนั้น ได้นำเรื่องเล่ามาสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว

๓) การนำเสนออาหารอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ได้แก่ แจ่วอด จุ๊บผัก เพื่อสื่อสารถึงวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาการปรับตัวต่อธรรมชาติของบรรพบุรุษชาวไทดำ

๔) นำเสนอการละเล่น และการแสดง เช่น มะกอนลอดบ่วง การแสดง “แซปาง” และฟ้อนแคนเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว เป็นการสร้างสีสัน และสร้างการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้วัฒนธรรมไทดำอีกแนวทางหนึ่ง

๕) การสร้างสรรค์ประเพณี “ตุ้มโฮมพี่น้องไต” เพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรม และเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนให้ยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา : ชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ควรส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาคติชนสร้างสรรค์ เพื่อต่อยอดสู่ผลิตภัณฑ์ กิจกรรมอื่นๆ เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่า ตลอดจนต่อยอดเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย : ควรต่อยอดการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ หรือ กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์จากข้อมูลคติชนของชาวไทดำ ในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน

บรรณานุกรม

ปฐม หงษ์สุวรรณ. **คติชนวิทยา.** มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ม.ป.ป..

ประภาศรี เติมสายทอง. **การพัฒนาตำรับและสำรับอาหารภูมิปัญญาอาหารพื้นเมืองไทดำจากพืชพื้น ถิ่น และผักพื้นบ้านบ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย**". เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๑.

เพชรตะบอง ไพศูนย์. "การปรับตัวทางวัฒนธรรมของไทดำในกระแสการเปลี่ยนแปลง : กรณีศึกษาเปรียบเทียบไทดำในประเทศไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว". **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย.** มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๓.

ภัทรธิรา ผลงาม. "การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนไทดำในจังหวัดเลย". **วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.** ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๐๑๖): ๘๔-๙๓.

ภิญโญ เวชโช., **คติชนวิทยา**. ยะลา : ศูนย์ส่งเสริมการทำผลงานทางวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๖๑.

มณีรัตน์ สุตันตั้งใจ. **การจัดการระบบนิเวศพืชพื้นถิ่นและผักพื้นบ้านเพื่อใช้ในการประกอบอาหารไทดำอย่างยั่งยืน บ้านนาป่าหนาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย.** เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๖๑.

ศิราพร ณ ถลาง. **"คติชนสร้างสรรค์" บทสังเคราะห์และทฤษฎี.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. องค์การมหาชน, ๒๕๕๙.

สัมภาษณ์. กร ไพศูนย์. ปราชญ์ท้องถิ่น, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๕.

สัมภาษณ์. สมจา บุตรโยจันโท., ปราชญ์ท้องถิ่น, ๗ กรกฎาคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์. เพชรตะบอง ไพศูนย์. ปราชญ์ท้องถิ่น, ๓ กันยายน ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์. สุเมฆ ซ้อนเปียยุง. ปราชญ์ท้องถิ่น, ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์. สำลาน กรมทอง. ปราชญ์ท้องถิ่น, ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๗.

สัมภาษณ์. อวน คำบุ. ปราชญ์ท้องถิ่น. สัมภาษณ์, ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๖๖.

สุรดิษ ภาคสุชล. "ดนตรีในพิธีกรรมแซปางของชาวไทดำ". **วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์).** ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ พิเศษที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๓): ๒๒๓- ๒๒๙.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. "เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ และการท่องเที่ยวท้องถิ่นในภาคกลาง: มิติความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์โหยหาอดีตกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์". **วารสารอักษรศาสตร์.** ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๖): ๑๐๓-๑๓๒.

อิสริยาภรณ์ ชัยกุหลาบ และ ไทยโรจน์ พวงมณี. "การศึกษาวิเคราะห์ผ้าซิ่นลายนางหาญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย". **รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ ๕๖**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๑.